

Isu *Stateless* di Semporna, Sabah: Kesan ke atas Pendidikan Kanak-Kanak Tanpa Negara (Bajau Laut)

Stateless Issue in Semporna, Sabah: Impact on the Stateless Children's Education (Sea Gypsies)

Norhafiza Mohd Hed^{1*}, Aprina Oskar² & Norazlan Hadi Yaacob

^{1,2,3}Fakulti Sains Kemanusiaan, Universiti Pendidikan Sultan Idris,
35900 Tanjung Malim, Perak, MALAYSIA

*email: norhafiza@fsk.upsi.edu.my

Published: 24 December 2022

To cite this article (APA): Mohd Hed, N., Oskar, A., & Yaacob, N. H. (2022). Stateless Issue in Semporna, Sabah: Impact on the Stateless Children's Education (Sea Gypsies): Isu Stateless di Semporna, Sabah: Kesan ke atas Pendidikan Kanak-Kanak Tanpa Negara (Bajau Laut) . *EDUCATUM Journal of Social Sciences*, 8(2), 32–43. <https://doi.org/10.37134/ejoss.vol8.2.4.2022>

To link to this article: <https://doi.org/10.37134/ejoss.vol8.2.4.2022>

Abstrak

Makalah ini mengkaji kesan isu *stateless* ke atas pendidikan kanak-kanak Bajau Laut di Semporna, Sabah dengan memfokuskan analisisnya kepada status dan asal usul isu *stateless* dalam kalangan Bajau Laut, kesan isu *stateless* terhadap pendidikan kanak-kanak Bajau Laut dan usaha yang diambil dalam menyelesaikan isu pendidikan kepada *stateless* Bajau Laut di Semporna. Dengan menggunakan kaedah kualitatif iaitu Kajian Kes menerusi penggunaan instrumen temu bual dan analisis dokumen dalam pengumpulan data, kajian ini mendapati status *stateless* menyebabkan komuniti Bajau laut ini hilang hak asasi manusia khususnya dalam pendidikan. Kesan daripada masalah tiada akses dalam pendidikan menyebabkan kanak-kanak Bajau Laut ini buta huruf, terjebak dalam masalah sosial, dieksploitasi dalam ekonomi dan terus mundur dalam kehidupan sosial. Terdapat pelbagai usaha yang dibuat oleh badan bukan kerajaan bagi membantu memberikan pendidikan kepada kanak-kanak *stateless* ini seperti menubuhkan 'Sekolah Alternatif' dan 'Sekolah Minggu'. Namun, kegagalan kerajaan dalam menyelesaikan isu kewarganegaraan ini menyebabkan kanak-kanak *stateless* ini terus tercicir dari mendapatkan akses kepada pendidikan.

Kata Kunci: Bajau Laut, *stateless*, pendidikan, Semporna, Sabah.

Abstract

The study examines the impact of the stateless issue on the education of Bajau Laut children in Semporna, Sabah by focusing its analysis on the status and origin of the stateless people, the impact of statelessness on the education of the Bajau Laut children, and the efforts taken in resolving the issue of the education for the stateless Bajau Laut in Semporna. By using a qualitative method which is case study through in-depth interviews and document analysis as instruments in collecting data, this study finds that the status as stateless have greatly limited their access to basic human rights such as education. The effects of lack of access to education have left these Bajau Laut children illiterate, involve in social problems, exploited in economy, and further backward in social life. There are various efforts made by the non-governmental bodies to provide education to the stateless children such as setting up 'Alternative Schools' and 'Sunday Schools'. However, the failure of the government to resolve the issue of citizenship has resulted these stateless children to continue to drop out from the access to education.

Keywords: Bajau Laut, *stateless*, education, Semporna, Sabah

PENGENALAN

Statelessness merupakan salah satu isu antarabangsa yang turut melibatkan soal keselamatan sesebuah negara. Menurut *United Nations High Commissioner for Refugees* (UNHCR, 1961), *Stateless people* merupakan seseorang yang tidak dianggap mempunyai negara oleh mana-mana negeri di bawah kuasa undang-undang artikel 1 Konvensyen 1954 berhubung dengan Status Orang Tanpa Kerakyatan. Undang-undang Antarabangsa mendefinisikan *stateless* sebagai seseorang yang tidak mempunyai kerakyatan dan ditakrifkan sebagai orang yang tidak dianggap sebagai oleh mana-mana negara di bawah operasi undang-undang (United Nations Human Right, 2001). Pada tahun 2018, UNCHR melaporkan seramai 3.9 juta rakyat dunia yang tiada negara dan jumlah yang tidak direkodkan adalah melebihi 10 juta (Chen, Nahmias & Steinmueller, 2019), di mana negara-negara rantau Asia merekodkan jumlah *stateless* yang tinggi termasuklah China, Indonesia dan India. Ini kerana legasi penjajahan Inggeris khususnya polisi kemasukan buruh bagi tujuan pembangunan ekonomi di kebanyakan negara di rantau Asia ini telah menggalakkan amalan migrasi dari satu negara ke negara lain sama ada secara sah atau tidak. Kesannya, muncul beberapa kelompok masyarakat yang tidak diiktiraf kerakyatannya atau *stateless*. Misalnya, di Jepun, terdapat bangsa Korea yang masih belum mendapat kewarganegaraan sah meskipun telah menetap di Jepun sejak Perang Dunia Ke-2. Di India pula, dianggarkan lebih dari empat juta penduduk Assam telah dibatalkan kerakyatan mereka dan menjadi *stateless*. Begitu juga di Thailand, terdapat lebih kurang 3.5 juta *stateless* termasuklah etnik Rohingya dan suku etnik minoriti Thailand seperti the Hmong, Akna, Lanu, Shan dan Yao (Sperfeldt, 2021).

Malaysia juga tidak dapat lari daripada menghadapi masalah *stateless* sejak sekian lama dan tersenarai sebagai salah satu negara Asia yang mempunyai *stateless* yang tinggi. Mengikut statistik Jabatan Perangkaan Malaysia (2019), daripada 32.6 juta jumlah populasi Malaysia pada tahun 2019, dianggarkan seramai 29.4 juta adalah warganegara Malaysia dan selebihnya 3.2 juta adalah penduduk bukan warganegara. Jumlah 3.2 juta penduduk bukan warganegara tersebut adalah termasuk imigran, *stateless*, orang tanpa dokumen (*undocumented person*) dan pendatang asing tanpa izin (PATI). Menurut rekod daripada UNCHR 2018, dianggarkan terdapat seramai 1.9 juta *stateless* di Malaysia ini daripada etnik Rohingya dan Bajau Laut di Sabah. Di Sabah, terdapat satu komuniti masyarakat yang telah menetap lebih empat dekad tetapi masih dilabelkan sebagai *stateless people* (Ismail, 2008). Komuniti ini adalah Bajau Laut atau turut dikenali sebagai Pala'u yang tinggal di kawasan daerah Semporna, Tawau dan Lahad Datu Sabah. Status kerakyatan komuniti ini menyebabkan mereka dianggap sebagai *stateless people*. Komuniti ini diklasifikasikan sebagai orang tanpa kerakyatan, bukan pendatang asing tanpa izin atau pelarian politik (Berita Harian, 2015). Meskipun sudah lama berada di negara ini, mereka masih tidak diiktiraf sebagai sebahagian daripada rakyat Malaysia. Sekali gus menyebabkan mereka tidak mendapat hak yang sama seperti warganegara yang sah. Terdapat pelbagai faktor yang menyebabkan berlakunya status *stateless* iaitu konflik undang-undang kerakyatan, peperangan, penghapusan etnik, pemerdagangan manusia dan status ibu bapa yang bukan warganegara (Wan Roslili, 2020). Mereka ini tidak hanya dinafikan hak kewarganegaraan, namun turut mengalami pencabulan hak asasi lain seperti kebebasan bergerak, mendapatkan pendidikan dan hak perubatan. Namun, isu yang paling kritikal bagi *stateless* ini khususnya kanak-kanak ialah akses kepada pendidikan.

Walaupun Malaysia telah meratifikasi Konvensyen mengenai Hak Kanak-kanak 1989 (Convention on Child's Rights), namun kerajaan telah membuat reservasi ke atas Artikel 28(1)(a) yang memperuntukkan tanggungjawab negara untuk memastikan pendidikan awal adalah wajib dan diberikan secara percuma kepada kanak-kanak. Ini kerana ianya bertentangan dengan perlembagaan dan amalan nasional (Jabatan Kebajikan Masyarakat, 2019). Malah, Malaysia juga tidak meratifikasi Konvensyen 1961 berkaitan dengan pengurangan *stateless* dan Konvensyen 1954 tentang status *stateless*. Oleh itu, kanak-kanak *stateless* ini tidak diberikan akses kepada pendidikan disebabkan oleh faktor kanak-kanak *stateless* ini tidak mempunyai sebarang dokumen diri yang sah kerana ibu bapa mereka tidak mempunyai dokumen pengenalan yang lengkap (Badariah et al., 2013). Kerajaan di bawah pimpinan Pakatan Harapan pernah memperkenalkan dasar pendidikan inklusif bagi mengurangkan isu keciciran dalam kalangan etnik minoriti dan memberikan peluang pendidikan tanpa mengira status, bangsa dan agama. Melalui agenda ini, ibu atau bapa yang tidak mempunyai dokumen dibenarkan untuk mendaftarkan anak mereka sebagai pelajar di sekolah arus perdana dengan memberikan surat

pengesahan dari Ketua Kampung. Namun, setelah pertukaran tampuk pemerintahan, dasar ini tidak lagi diberi keutamaan. Kesannya, isu pendidikan kanak-kanak *stateless* ini masih lagi tiada penyelesaian dan mereka terus kekal ketinggalan daripada manfaat pendidikan.

Oleh itu, kajian ini bertujuan untuk menyelidiki dengan terperinci berkaitan dengan isu pendidikan kanak-kanak *stateless* dalam kalangan Bajau Laut di Semporna. Secara khususnya, objektif kajian ini adalah seperti berikut:

1. Mengkaji status dan asal usul isu *stateless* dalam kalangan Bajau Laut.
2. Menganalisis kesan isu *stateless* terhadap pendidikan kanak-kanak Bajau Laut
3. Menilai usaha yang diambil dalam menyelesaikan isu pendidikan *stateless* dalam kalangan Bajau Laut.

KAJIAN LITERATUR

Terdapat banyak kajian lepas yang mengkaji tentang isu *stateless*, khususnya dalam kalangan Bajau Laut di Sabah. Oleh itu, kajian literatur ini dibahagikan kepada beberapa sub tema seperti *stateless*, kanak-kanak *stateless* dan pendidikan mereka bagi memastikan sorotan literatur ini disusun dengan sistematik. Kajian berkaitan tentang sejarah masyarakat Bajau ini telah lama dan banyak dilakukan oleh para sarjana seperti Sather (1997), Gusni (2010), Sopher (1977), Wallace (1965) dan Andaya (2008). Dari segi pensejarahan istilah Bajau, tiada definisi yang tepat menggambarkan tentang asal usul perkataan Bajau. Menurut Sopher (1977), perkataan Bajau berasal daripada perkataan Bugis iaitu 'Waju' yang bermaksud orang yang bergerak secara berkumpulan. Namun, Wallace (1965) berpendapat bahawa perkataan Bajau merupakan singkatan kepada perkataan Bajak Laut atau Bajau Laut yang bermaksud Lanun. Manakala, Yap (1977) mendefinisikan Bajau sebagai masyarakat yang sentiasa berada di laut dan berjauhan dengan Kawasan darat. Para sarjana Barat juga menggolongkan Bajau kepada golongan *Sea Nomads* atau *Sea Gypsies* yang bererti kelompok yang suka mengembara di laut dan mereka ini mempunyai gaya hidup yang primitif dari segi sosial dan teknologi (Sopher, 1977). Ini kerana mereka masih tinggal di atas perahu dan menangkap ikan secara tradisional. Namun, populasi *Sea Nomads* ini semakin berkurangan kerana kebanyakan mereka telah berhijrah ke pesisiran pantai dan mendiami rumah di darat, terutamanya di pantai barat Sabah. Ini menyebabkan golongan Bajau kini dikategorikan kepada dua kumpulan iaitu orang Bajau Darat dan Bajau Laut. Walaupun mereka ini mempunyai asal usul yang sama dan serumpun, namun berbeza adat, ciri fizikal, budaya dan gaya hidup. Etnik Bajau Darat, dari segi kewarganegaraannya, ada di negara Filipina, Malaysia dan Indonesia. Populasi mereka meningkat dari 900,000 pada tahun 1975 (Sather, 1997) kepada 1.2 juta pada tahun 2007 di Asia Tenggara (Gusni, 2010). Di Sabah, etnik Bajau ini diiktiraf sebagai etnik pribumi dan etnik kedua terbesar selepas Kadazan-Dusun. Walaupun kerajaan Sabah mengidentifikasikan etnik Bajau kepada lokasi geografi iaitu komuniti Bajau di pantai barat Sabah sebagai Bajau Darat, dan etnik Bajau di pantai timur Sabah sebagai Bajau Laut, namun kebanyakan kelompok Bajau Laut di pantai timur ini tidak mengakuinya kerana mereka telah lama berada di daratan. Oleh kerana terdapat pelbagai tafsiran dan pengklasifikasian etnik Bajau ini, akhirnya wujud kekeliruan tentang istilah Bajau Laut dan Bajau Darat. Jika dilihat kepada sejarah penghijrahan orang Bajau ke Sabah, sebenarnya etnik ini berasal dari rumpun yang sama iaitu mereka adalah *sea nomads* atau pengembara laut. Oleh itu, istilah *Sea nomads* atau *Sea gypsies* ini tidak boleh digunakan secara khusus hanya kepada etnik Bajau Laut sahaja. Walau bagaimanapun, kesan penghijrahan mereka sebelum merdeka lagi ke daratan dan asimilasi dengan penduduk setempat menyebabkan etnik Bajau Darat ini mengubah identiti sosial dan corak kehidupan mereka daripada menangkap ikan kepada pertanian dan industri lain.

Walaupun bagaimanapun, makalah ini hanya memfokuskan kepada Bajau Laut atau lebih dikenali dengan istilah *Pala'u* yang mendiami kawasan pantai timur Sabah. Kewujudan asal usul dan latar belakang etnik ini tidak banyak diketahui kerana kurangnya kajian mengenai mereka. Namun, menurut Yap (1977), perkataan *Pala'u* berkemungkinan berasal daripada perkataan perahu atau pelaut yang menggambarkan kehidupan mereka sebagai *Sea Nomads* yang tinggal di atas perahu. Terdapat juga konotasi negatif dari perkataan *Palau'* yang membawa maksud kerendahan taraf hidup dan darjat keturunan. Misalnya, kajian Sather (1997, p. 16) menunjukkan *Sea-Nomadic communities were identified by outsiders by pejorative terms, such as Pala'au or Luwaan, meaning, literally, that which*

is spat or vomited out. Manakala, Arce (1963) membezakan masyarakat Bajau Laut dan Bajau Darat ini mengikut ketinggian darjat di mana etnik Bajau Darat atau *Samal* yang beragama Islam dan mendiami rumah lebih tinggi darjatnya daripada Bajau Laut atau Palau' yang kebanyakannya tidak beragama Islam dan tinggal di atas perahu. Kebanyakan kelompok Bajau Laut yang terdapat di Sabah, khususnya di daerah Semporna, Tawau dan Lahad Datu sudah lama mendiami kawasan tersebut sebelum merdeka pada sekitar 1950-an (Gusni, 2010). Kebanyakan Bajau Laut ini majoritinya berada di daerah Semporna. Berbanding dengan Bajau Darat, masyarakat Bajau Laut ini tidak mendapat pengiktirafan sebagai warga sah pribumi kerana beberapa faktor (Gusni & Kassim, 2016). Pertama, dari sudut undang-undang, identiti dan sejarah asal usul Bajau Laut ini tidak dapat dikenal pasti dan dipertikaikan sendiri oleh orang Bajau Darat. Kedua, isu ini juga semakin rumit apabila berlaku banjir PATI dari Selatan Filipina sejak dari tahun 1970an. Ketiga, pencerobohan tentera Sulu di sempadan pantai timur Sabah menyebabkan status Bajau Laut ini diragui. Oleh kerana faktor-faktor ini dan masih terdapat sebahagian masyarakat Bajau Laut ini yang mengamalkan budaya *Sea Nomads* serta tinggal di atas perahu, maka kebanyakan mereka ini masih *stateless* kerana tidak mempunyai dokumen sah untuk mendapatkan taraf kewarganegaraan. Kesannya, mereka yang *stateless* ini mempunyai akses yang terhad kepada pelbagai hak termasuk hak mendapat pendidikan, pekerjaan, dan perkhidmatan kesihatan.

Kajian tentang Bajau Laut, terutamanya kumpulan *stateless* ini amatlah sedikit dan terhad. Misalnya, Ismail (2011) mengkaji tentang komuniti *stateless* di Pulau Mabul, Semporna. Kajian tersebut menggunakan kaedah kualitatif iaitu kaedah temubual dengan seramai 21 orang informan dalam kalangan masyarakat Bajau Laut di Pulau Mabul. Tujuan kajian tersebut ialah menilai semula pembangunan taraf sosioekonomi dan status kerakyatan mereka yang dikategorikan sebagai *stateless*. Hasil kajian tersebut mendapati bahawa meskipun negara telah mencapai kemerdekaan sejak sekian lama, persoalan status kerakyatan masih lagi menjadi antara agenda kritikal di mana masyarakat Bajau Laut di Sabah ini dikategorikan sebagai *stateless* kerana ketiadaan dokumen diri yang sah. Walaupun kajian ini mengkaji komuniti *stateless* ini secara komprehensif, namun kajian ini hanya menumpukan kepada isu sosioekonomi mereka tanpa melihat kepada aspek kanak-kanak *stateless* secara mendalam.

Kajian Rodziana (2017) adalah sedikit berbeza dengan Ismail (2011) kerana kajian tersebut memfokuskan kepada isu kewarganegaraan *stateless* dalam konteks undang-undang. Menerusi kaedah analisis dokumen, kajian ini mendapati bahawa usaha yang diambil kerajaan bagi menangani isu ini adalah sangat perlahan sehingga menyukarkan pencapaian matlamat UNHR untuk menjadikan dunia tanpa *stateless* menjelang 2024. Kajian ini selari dengan kajian Nadzarin et al. (2010) yang juga mengkaji isu *stateless* dari perspektif undang-undang. Namun, kajian tersebut memfokuskan kepada hak dan undang-undang kanak-kanak *stateless* untuk mendapatkan pendidikan. Hasil dari analisis dokumen yang dilakukan, kajian ini mendapati bahawa dasar dan undang-undang sedia ada menyebabkan kerajaan tidak mengiktiraf *stateless* ini hingga menyebabkan kanak-kanak *stateless* ini tiada hak kepada pendidikan. Walaupun kajian-kajian ini menyelidiki secara terperinci isu *stateless* dari aspek undang-undang, namun mereka tidak menumpukan kepada kesan isu *stateless* ini ke atas pendidikan kanak-kanak dan usaha yang telah dilakukan oleh pelbagai pihak bagi membantu kanak-kanak *stateless* ini mendapatkan pendidikan.

Kajian lain seperti kajian Badariah et al. (2013) yang bertujuan untuk memahami implikasi kewujudan *stateless children* dengan menyasarkan secara umum kanak-kanak di sekitar Sabah. Kaedah yang digunakan dalam menjalankan kajian tersebut ialah kaedah kualitatif dengan membuat pemerhatian di sekitar kawasan Kota Kinabalu, Tawau dan Semporna. Hasil kajian menunjukkan walaupun kanak-kanak *stateless* selalu berkeliaran di bandar-bandar besar, namun isu ini hanya dilihat "samar-samar" dalam kalangan penduduk di Sabah. Implikasi yang dapat dilihat yang diwujudkan oleh kanak-kanak *stateless* di Sabah ialah kesan negatif terhadap diri mereka sendiri. Kanak-kanak *stateless* ini sering kali dipergunakan dan dieksploitasi untuk dijadikan buruh paksa dan terdapat juga yang mengemis di jalan raya. Dapatan kajian Ismail, (2008) menerusi kaedah kualitatif iaitu pemerhatian dan temu bual juga mendapati bahawa kanak-kanak *stateless* telah dijadikan buruh dalam sektor informal. Hal ini akan menyebabkan berlakunya pengeksploitasi tenaga kanak-kanak *stateless* ini yang mampu memberikan kesan negatif kepada mereka. Namun kanak-kanak *stateless* ini juga telah memberikan kesan positif kepada ekonomi negara melalui penglibatan dan sumbangan mereka dalam ekonomi perikanan.

Dalam konteks pendidikan kanak-kanak *stateless* kajian Badariah et al. (2013) tentang kepelbagaian sistem persekolahan di Malaysia menumpukan kepada kepentingan pendidikan kepada masyarakat *stateless*. Kajian ini juga menekankan kepada tiga perkara utama iaitu kepentingan pendidikan, kepentingan sekolah dan masalah dokumen yang menghalang peluang kanak-kanak di Pulau Mabul mendapatkan pendidikan. Dengan menggunakan kaedah kualitatif menerusi instrumen temu bual, hasil kajian tersebut merumuskan bahawa penubuhan Sekolah Kebangsaan Pulau Mabul banyak membantu membina asas pendidikan kepada kanak-kanak Mabul dan mendatangkan kebaikan untuk anak-anak mereka. Kajian oleh Liu et al. (2015) turut menyelidiki tentang pendidikan kanak-kanak *stateless* ini. Namun, kajian ini lebih melihat kepada peranan pendidikan dalam memupuk kesepaduan sosial dalam isu *stateless* di Sabah. Metodologi kajian yang digunakan ialah kerja lapangan dengan melakukan beberapa rundingan meja bulat. Sasaran penyelidikan tersebut ialah *stateless* people di Sabah khususnya di Tawau dan Lahad Datu. Hasil daripada kajian tersebut mendapati bahawa pendidikan berupaya memupuk kesepaduan sosial dalam kalangan *stateless*. Selain itu, dapatan juga menunjukkan kanak-kanak *stateless* tidak mendapat pendidikan formal namun terdapat segelintir daripada mereka yang mendapat pendidikan di sekolah yang diusahakan oleh pertubuhan bukan kerajaan (NGO).

Secara keseluruhannya, kajian berkaitan *stateless* telah banyak dilakukan oleh para sarjana. Namun, kajian-kajian tersebut hanya menumpukan kepada isu *stateless* dari perspektif undang-undang dan pendidikan tanpa melihat secara komprehensif kepada kesan isu ini ke atas pendidikan dan usaha yang boleh diambil bagi menyelesaikan isu ini. Oleh itu, tanpa mengurangi kelebihan kajian lepas, kajian ini akan menganalisis isu pendidikan kanak-kanak *stateless* dengan lebih mendalam.

METODOLOGI

Kajian ini menggunakan reka bentuk kaedah kualitatif iaitu kajian kes menerusi instrumen analisis dokumen, pemerhatian dan temu bual. Kajian kes digunakan berdasarkan justifikasi bahawa kaedah ini memberi gambaran sebenar yang lebih mendalam tentang isu pendidikan kanak-kanak *stateless* di Semporna, Sabah. Walaupun, kaedah kajian kes ini memberikan maklumat secara terperinci dan mendalam, namun, kajian ini sukar untuk digeneralisasikan kepada konteks yang lebih luas kerana kajian ini hanya tertumpu kepada satu daerah sahaja iaitu Semporna, Sabah. Bagi proses pengumpulan data, tiga instrumen yang digunakan iaitu analisis dokumen, temu bual dan pemerhatian. Bagi kaedah analisis dokumen, antara sumber rujukan yang digunakan adalah seperti teks ucapan rasmi, penyata parlimen dan Perlembagaan Persekutuan. Namun, sumber sekunder seperti buku, tesis, artikel akademik juga turut digunakan bagi menyokong hujah kajian. Selain itu, kajian ini juga menggunakan kaedah temu bual khususnya untuk menilai usaha pihak kerajaan dan NGO dalam menangani isu pendidikan kanak-kanak *stateless*. Oleh itu, seramai empat informan telah dipilih melalui persampelan bertujuan dalam kalangan ahli badan bukan kerajaan yang merupakan graduan yang menubuhkan satu Sekolah Alternatif di Kampung Bangau-Bangau Semporna, sukarelawan persatuan Imoment 4them, dan kakitangan Gereja St Matthew di Semporna. Pemilihan informan ini dibuat bertujuan untuk mengetahui peranan mereka dalam membantu kanak-kanak *stateless* mendapatkan pendidikan di Semporna. Soalan temu bual dirangka berdasarkan kepada temu bual semi struktur yang membolehkan pengkaji untuk menambah lebih banyak soalan-soalan lain yang berkaitan. Selain itu, soalan-soalan temu bual juga dibina hasil daripada tema-tema yang diperolehi daripada analisis dokumen yang dilaksanakan sebelumnya iaitu status dan asal usul *stateless*, faktor-faktor yang menyumbang kepada keciciran pendidikan kanak-kanak *stateless* dan kesannya kepada kanak-kanak *stateless* ini. Kajian ini juga menggunakan kaedah pemerhatian tanpa turut serta dengan memerhati komuniti Bajau Laut dalam menjalankan aktiviti di sekitar Semporna dan memantau Sekolah Alternatif yang digerakkan oleh Borneo Komrad iaitu sebuah sekolah untuk kanak-kanak *stateless*. Pemerhatian ini direkodkan menggunakan nota lapangan. Data kualitatif ini dianalisis secara manual menggunakan kaedah tematik dengan membentuk nod dan kod dan hubung kait diantaranya bagi menjelaskan isu ini secara naratif dan mendalam. Dalam membina tema, kod akan ditentukan menerusi kata kunci daripada data temu bual, misalnya kata kunci *stateless*, kanak-kanak, pendidikan dan Bajau Laut. Kod-kod ini kemudiannya akan diperincikan dan diperkembangkan bagi menggambarkan istilah atau peristiwa yang berlaku.

Apabila tema-tema telah terbina daripada kod-kod yang telah diperkembangkan ini, pengkaji juga membuat hubungan antara tema-tema ini. Contohnya, terdapat ramai masyarakat Bajau Laut yang masih *stateless*. Tema-tema dari temu bual juga dihubungkan dengan tema dalam analisis dokumen dan pemerhatian bagi membentuk pola yang sesuai. Akhirnya, pola-pola ini akan diuraikan dengan lebih terperinci dan mendalam.

PERBINCANGAN DAN ANALISIS

Status dan Asal Usul Isu Stateless

Komuniti Bajau Laut yang turut dikenali sebagai Pala'u telah lama mendiami Sabah khususnya di daerah Semporna, Tawau dan Lahad Datu (Arce, 1963). Menurut Yap (1977), perkataan Pala'u berasal daripada perkataan "perahu" atau "pelaut" yang berkait rapat dengan cara hidup komuniti ini yang sering berada di laut. Komuniti ini turut dikenali sebagai Gipsi Laut (Sea gypsies), Orang laut nomad (Sea nomads) dan juga Sama Dilaut (Sather, 1977). Majoriti komuniti Bajau Laut ini tinggal di Daerah Semporna di mana segelintir daripada komuniti ini masih tinggal di atas perahu sebagai rumah. Komuniti Bajau Laut mempunyai cara hidup yang berbeza dengan masyarakat lain di Sabah. Mereka juga lebih selesa tinggal di laut berbanding darat. Laut umpama nadi bagi kehidupan Bajau Laut dari generasi ke generasi (Ismail, 2011). Hal ini kerana sejak dari kecil lagi, mereka telah terbiasa dengan air malah adalah normal bagi kanak-kanak Bajau Laut untuk menyelam tanpa sebarang bantuan oksigen.

Menurut Hafijah & Azmi (2017) komuniti Bajau Laut berasal dari komuniti besar Bajau di selatan kepulauan Filipina yang telah menetap di perairan Sabah sejak era pemerintahan Kesultanan Sulu. Walaupun kebanyakan dari mereka telah lama menetap di Sabah, namun terdapat sebahagian besar komuniti ini yang tiada kewarganegaraan atau *stateless*. Menurut Kementerian Dalam Negeri menerusi pernyataan rasmi Parlimen pada 31 Oktober 2016, terdapat 290,437 kanak-kanak di bawah umur 18 tahun yang tidak memiliki kewarganegaraan dari mana-mana negara. Komuniti Bajau Laut merupakan komuniti yang turut tersenarai dari jumlah tersebut iaitu sekitar 30,000 orang. Jumlah ini adalah diambil daripada komuniti Bajau Laut atau Pala'u yang tinggal di Daerah Semporna termasuk mereka yang tinggal di atas perahu. Apabila dikategorikan sebagai *stateless*, maka hak asasi sebagai warganegara Malaysia tidak dapat dimiliki. Mereka tidak mendapat hak dalam apa jua jenis perlindungan dan hak asasi dalam aspek ekonomi, undang-undang dan pendidikan. Walaupun konvensyen PBB mengenai *stateless* menyatakan bahawa setiap negara perlu memberikan hak sama rata kepada mana-mana individu. Namun Malaysia masih lagi tidak meraktifikasi piagam tersebut dan mempunyai hak untuk tidak menerima *stateless* dalam negara ini. Walau bagaimanapun, kerajaan negeri Sabah tetap membiarkan komuniti Bajau Laut ini terus berada di Sabah atas dasar kemanusiaan dan tidak bertindak untuk menghalau keluar komuniti ini dari negara seperti mana yang dilakukan terhadap PATI dan pelarian politik (Badariah et al, 2013). Sehingga kini, komuniti Bajau Laut ini masih lagi menetap dan bebas bergerak di laut dan pulau-pulau sekitar Sabah atas dasar kemanusiaan.

Pendidikan dan Hak Asasi Komuniti Bajau Laut

Pengisytiharan Hak Asasi Manusia Sejagat (UDHR) pada tahun 1948 telah dijadikan garis panduan yang menggariskan 30 perkara mengenai hak asasi manusia dengan mengambil kira pelbagai aspek yang penting dalam kehidupan manusia. Perkara 26 dalam UDHR ini merupakan perkara yang sangat penting yang dapat dikaitkan dengan hak dalam pendidikan. Setiap orang adalah berhak kepada pendidikan. Pendidikan haruslah diberikan percuma, sekurang-kurangnya pada peringkat awal dan asas. Pendidikan pada peringkat awal hendaklah diwajibkan dan ianya merupakan hak seorang kanak-kanak.

Merujuk kepada hak asasi yang telah dinyatakan, persoalan yang timbul ialah adakah *stateless* ini mendapat hak asasi mereka? Di Malaysia, Perlembagaan Persekutuan menggariskan hak-hak asasi yang memberi tumpuan kepada warganegara Malaysia. *Stateless* dilihat hilang hak asasi khususnya dalam pendidikan kerana Malaysia tidak mengiktiraf golongan *stateless* apabila tidak menandatangani Konvensyen 1951 dan Protokol 1961 berkaitan dengan orang pelarian di PBB. Namun atas dasar

kemanusiaan, Malaysia tetap membiarkan golongan *stateless* ini tinggal di Sabah tanpa akses kepada hak asasi seperti yang diterima warganegara lain. Hak asasi bukan hanya terletak pada kebebasan untuk hidup, kebebasan bersuara, makanan, pakaian dan tempat perlindungan sahaja. Tetapi pendidikan juga merupakan satu hak asasi yang sewajarnya diberikan kepada semua manusia khususnya kanak-kanak tanpa perlu mengira status kewarganegaraan yang dimiliki. Malangnya kanak-kanak *stateless* tidak mendapat pembelaan dan keadilan yang sewajarnya. Konvensyen Anti Diskriminasi dalam Pendidikan 1960 turut meletakkan kewajiban ke atas negara-negara untuk memastikan tiada diskriminasi terhadap pendidikan.

Konvensyen Hak Kanak-Kanak PBB 1990 turut menyatakan dengan jelas tentang hak mendapatkan akses kepada pendidikan. Walaupun kerajaan Malaysia menandatangani konvensyen ini, namun mereka tidak menguna pakai semua fasal (Badariah et al., 2013). Terdapat 54 perkara yang tidak diterima Malaysia kerana dilihat bertentangan dengan dasar, undang-undang dan amalan nasional. Secara umumnya, konvensyen ini adalah untuk mendorong kerajaan agar bertanggungjawab untuk kesejahteraan kanak-kanak di mana mereka tidak seharusnya didiskriminasi dan mempunyai hak dalam diberikan perlindungan. Komuniti Bajau Laut, khususnya kanak-kanak dilihat tidak mendapat hak dalam pendidikan kerana tiada kerakyatan. Hak kerakyatan ini tidak diperolehi kerana faktor perkahwinan awal, tiada sijil perkahwinan, tidak bersalin di hospital dan tiada kesedaran tentang pentingnya dokumentasi dan kerakyatan.

Menurut Chrimes (dalam Badariah et al., 2013), cabaran utama *stateless* adalah pengenalan diri dan dokumentasi. Pemilikan dokumen pengenalan diri adalah satu bukti pengiktirafan kepada status kewarganegaraan seseorang dalam sesebuah negara dan mempunyai hak asasi menurut undang-undang. Kepentingan pemerolehan status kewarganegaraan oleh setiap individu telah ditekankan dalam Deklarasi Sejagat Hak Asasi Manusia 1948 (UDHR) dan Konvensyen Mengenai Hak Asasi Kanak-kanak 1989 (CRC). Dokumen pengenalan diri di Malaysia dapat dibuktikan melalui tiga jenis dokumen pengenalan rasmi iaitu Sijil Kelahiran, Kad Pengenalan (MyKad) dan Sijil Kematian (Liu et al., 2015). Proses mendapatkan kerakyatan adalah sangat sukar di Malaysia, terutamanya bagi komuniti Bajau Laut. Faktor kewangan menjadi kekangan yang besar dalam mendapatkan kerakyatan. Mereka yang mempunyai masalah kewangan akan berasa terbeban dengan proses pengurusan dokumen pengenalan diri kerana mereka perlu pergi ke Jabatan Pendaftaran Negara yang jauh daripada penempatan mereka. Pendaftaran dokumen pengenalan diri seperti sijil lahir juga memerlukan maklumat daripada hospital, sekali gus menyukarkan komuniti Bajau Laut ini kerana majoriti mereka tidak menjalani sebarang rawatan di hospital sepanjang kehamilan.

Faktor lain yang menyebabkan komuniti Bajau Laut ini sukar mendaftarkan dokumen pengenalan diri adalah disebabkan ketiadaan sijil nikah. Menurut Badariah et al. (2013), pendaftaran sijil lahir di Malaysia memerlukan sijil nikah ibu bapa. Ketidadaan sijil nikah akan menyebabkan anak-anak mereka tidak boleh didaftarkan untuk mendapat sijil lahir. Kesannya, tanpa sijil lahir kanak-kanak tersebut tidak memiliki sebarang dokumen pengenalan diri sebagai kad identiti penduduk rasmi Malaysia. Kesannya, kanak-kanak tersebut terbatas kebolehcukupnya terhadap hak asasi manusia di negara ini.

Kerajaan sewaktu di bawah pimpinan Pakatan Harapan, pernah mengusulkan agenda “pendidikan untuk semua” khususnya bagi memberikan pendidikan kepada mereka yang mempunyai masalah dokumentasi atau kewarganegaraan. Menerusi agenda ini, proses kemasukan kanak-kanak tanpa kerakyatan ke sekolah kerajaan bermula pada Januari 2019 telah dipermudahkan. Namun, mereka di minta untuk mengemukakan sama ada sijil lahir, surat anak angkat atau perintah mahkamah untuk diterima masuk. Mereka yang tidak memiliki dokumen berkenaan pula perlu mendapatkan pengesahan daripada ketua masyarakat atau wakil rakyat masing-masing bagi membolehkan mereka mengambil peperiksaan umum seperti UPSR, SPM dan STPM (Berita Harian, 2019). Ini menunjukkan bahawa kerajaan komited untuk membantu kanak-kanak warga Malaysia yang tidak mempunyai dokumen di Sabah mendapat kemudahan pendidikan. Bermula pada 1 Januari 2019, kerajaan sudah mula menerima kanak-kanak tanpa kerakyatan tetapi harus memenuhi syarat-syarat yang telah dinyatakan. Kerajaan turut melancarkan kempen “Zero Keciciran” kepada semua kanak-kanak di mana tidak ada lagi kanak-kanak yang tidak menerima akses pendidikan.

Namun, adakah komuniti Bajau Laut juga tergolong dalam golongan yang kerajaan nyatakan? Komuniti Bajau Laut yang dikategorikan sebagai *stateless* ini adalah golongan yang tiada apa-apa dokumen pengenalan diri seperti surat lahir, surat anak angkat mahupun perintah mahkamah. Komuniti

Bajau Laut ini adalah berbeza dengan golongan yang dinyatakan oleh pihak kerajaan kerana masalah dokumentasi di Sabah ini adalah berbeza mengikut terma undang-undang. Oleh itu, kanak-kanak komuniti Bajau Laut ini masih tidak mendapat akses kepada pendidikan formal yang diberikan oleh kerajaan meskipun kerajaan telah memberikan kelonggaran terhadap syarat untuk berdaftar di sekolah. Bajau Laut tidak mempunyai sebarang dokumen pengenalan diri dan faktor penempatan masyarakat ini yang sering berpindah randah dan menetap di sekitar pulau menyukarkan mereka untuk mendapat pendidikan.

Bagi memenuhi kelompangan ini, usaha memberikan pendidikan banyak digerakkan oleh badan-badan bukan kerajaan (NGO) (Badariah et al., 2013). Banyak organisasi yang mengambil bahagian dan perhatian terhadap isu ini kerana bagi mereka semua manusia mempunyai hak dalam pendidikan. Sehingga kini, komuniti Bajau Laut yang *stateless* masih lagi tidak menerima pendidikan formal dari sekolah kerajaan. Pendidikan yang diterima hanya pendidikan tidak formal yang diusahakan oleh organisasi bebas dan juga individu yang sanggup turun padang membantu kanak-kanak *stateless* ini.

Kesan Isu Pendidikan terhadap Komuniti Bajau Laut

Terdapat pelbagai impak negatif kesan daripada keciciran pendidikan dalam kalangan kanak-kanak Bajau Laut. Pertama, ketiadaan akses dalam pendidikan membuat kanak-kanak *stateless* ini buta huruf di mana mereka tidak pandai membaca dan menulis. Malah, ada diantara mereka yang tidak boleh bertutur dalam bahasa Melayu. Isu keciciran pendidikan kanak-kanak *stateless* ini membawa kepada isu yang lebih serius iaitu masalah sosial dalam kalangan masyarakat seperti berjudi, hidu gam, mengemis, mencuri dan sebagainya. Kanak-kanak yang sepatutnya pergi ke sekolah ini hanya dibiarkan menghabiskan masa tanpa dipantau oleh keluarga. Ketidadaan pemantauan daripada ibu bapa mendorong kanak-kanak tersebut bebas melakukan apa sahaja sehingga mengundang kepada masalah sosial.

Hasil pemerhatian yang dilakukan di Pekan Semporna 23 oktober 2019, jelas menunjukkan kanak-kanak *stateless* ini berkeliaran di sekitar Pekan Semporna tanpa pengawasan daripada ibu bapa atau penjaga. Kesannya, mereka bebas melakukan apa jua termasuk masalah sosial yang turut memberikan impak kepada masyarakat setempat. Misalnya, kanak-kanak Bajau Laut sering melibatkan diri dalam kegiatan berjudi sama ada dalam nilai yang besar atau kecil. Menurut Mukmin (2019), walaupun kanak-kanak ini belajar mengira daripada aktiviti judi ini, namun mereka seharusnya belajar mengira di sekolah dan mendapatkan akses pendidikan yang sewajarnya bukan daripada perkara yang tidak mendatangkan faedah. Gejala hidu gam juga merupakan salah satu isu masalah sosial yang besar dalam kalangan kanak-kanak *stateless* Bajau Laut ini. Masalah hidu gam dalam kalangan kanak-kanak *stateless* Bajau Laut ini boleh dilihat dengan jelas di sekitar Pekan Semporna. Kanak-kanak ini memegang plastik yang mengandungi gam untuk dihidu sehingga berasa khayal. Ketagihan yang serius adalah merbahaya dan adakalanya boleh mengakibatkan maut. Faktor persekitaran yang bebas tanpa pantauan ibu bapa, keinginan untuk mencuba dan sifat ingin tahu yang mendalam menyebabkan mereka terjebak dengan masalah ini. Kesannya, masa yang sepatutnya diisi dengan proses pengajaran dan pembelajaran, hanya dipenuhi dengan aktiviti yang tidak berfaedah sehingga mendorong kepada penglibatan dalam gejala negatif ini.

Ketiga, dapatan pemerhatian pada 24 oktober 2019 juga mendapati bahawa ramai kanak-kanak Bajau Laut ini terpaksa mengemis atau meminta-minta kepada orang awam dan penduduk setempat, terutamanya di hadapan premis bangunan di Pekan Semporna. Komuniti ini dilihat menunggu orang awam di hadapan premis bangunan untuk meminta wang dan makanan. Terdapat juga antara mereka yang membawa anak mereka yang masih kecil. Bayi tersebut juga dilihat tidak mempunyai pakaian yang lengkap dan berada dalam keadaan yang tidak terurus. Keadaan tersebut akan menambah lagi rasa simpati orang awam untuk memberikan sumbangan kepada mereka. Desakan ekonomi dan keterpinggiran komuniti ini daripada masyarakat lain di Semporna menyebabkan mereka terpaksa melakukan pelbagai cara, termasuklah mengemis untuk mendapatkan sumber pendapatan bagi menampung kehidupan mereka seharian. Kanak-kanak *stateless* ini juga dieksploitasi dalam ekonomi di mana kebanyakan kanak-kanak ini digunakan untuk membantu ibu bapa mereka mencari pendapatan. Kanak-kanak yang berumur seawal 5 hingga 10 tahun yang seharusnya ke sekolah dilihat terpaksa membanting tulang melakukan pekerjaan seperti menjual ikan, menjual beg plastik di pasar, membantu menangkap ikan di laut, memungut hasil-hasil laut dan membantu menjual ikan di pasar ikan (Ismail,

2008). Usia kanak-kanak yang masih lagi muda tetapi sudah terlibat dengan aktiviti ekonomi dilihat melanggar hak asasi kanak-kanak. Kanak-kanak tidak sepatutnya berkerja, namun disebabkan faktor desakan hidup dan tiada pendidikan kanak-kanak ini terus ditindas. Ketika kanak-kanak lain sibuk menyiapkan kerja sekolah, kanak-kanak ini berjuang untuk mencari kewangan bagi menampung kehidupan seharian.

Kesan yang terakhir ialah komuniti ini akan terus mundur dan ketinggalan dari arus pembangunan dan pemodenan, bukan hanya pembangunan fizikal tetapi juga pembangunan dari aspek sosial dan budaya. Tiada akses dalam pendidikan dan status mereka sebagai *stateless* menjadikan komuniti ini tidak berpeluang untuk memajukan komuniti mereka. Sifat dan kurangnya kesedaran dalam kalangan komuniti ini juga merupakan salah satu punca kehidupan mereka masih lagi mundur berbanding komuniti lain. Pendidikan perlu diberikan kepada komuniti ini untuk mengubah kehidupan sosial mereka.

Usaha Badan Bukan Kerajaan

Sesebuah bangsa atau komuniti tidak akan maju tanpa pendidikan. Ketiadaan akses kepada pendidikan membawa kepada timbulnya pelbagai masalah seperti buta huruf, eksploitasi dalam ekonomi, masalah sosial dan akhirnya membawa kepada kehidupan sosial yang mundur. Kesan-kesan ini dilihat perlu segera diatasi dengan mengambil tindakan yang sewajarnya oleh semua pihak, khususnya badan bukan kerajaan. Antara organisasi bukan kerajaan yang aktif menyalurkan bantuan bagi membangunkan pendidikan kanak-kanak *stateless* adalah seperti:

Borneo Komrad

Borneo Komrad merupakan organisasi inisiatif mahasiswa dan anak muda untuk membangun advokasi sosial seperti pendidikan, kebudayaan dan hak kemanusiaan. Terdapat tiga agenda utama dalam Borneo Komrad iaitu ekonomi, intelektual (advokasi) dan kemasyarakatan. Intelektual dan advokasi adalah pembangunan pemikiran, ilmu dan pendidikan. Antara program atau acara yang dilakukan ialah seperti diskusi, buku jualan, apresiasi filem, apresiasi karya kreatif dan falsafah yang giat dijalankan di dalam dan di luar kampus bersama gerakan mahasiswa yang lain.

Salah satu sumbangan yang besar oleh Borneo Komrad dalam isu *stateless* ini ialah penubuhan Sekolah Alternatif bagi memberi peluang kepada kanak-kanak *stateless* mendapat pendidikan. Menurut Mukmin (2019) yang merupakan pengasas Borneo Komrad dan guru di Sekolah Alternatif ini mendapati bahawa pendidikan adalah untuk semua tanpa mengira status kewarganegaraan. Organisasi ini juga yakin dan percaya bahawa pendidikan merupakan alat perubahan bangsa dan kanak-kanak *stateless* ini perlu mendapat hak dalam pendidikan. Meskipun pendidikan yang diberikan tidak sama seperti di sekolah kebangsaan, namun Borneo Komrad ini terus memperjuangkan sekolah alternatif yang mereka tubuhkan.

Sekolah Alternatif ini adalah untuk anak-anak *stateless* dan *undocumented* yang memberikan pendidikan untuk semua. Sekolah Alternatif ini bermula sekitar tahun 2016 di Rumah Pangi Kampung Shahbandar, Tuaran Sabah. Sekolah ini dibangunkan dengan kerjasama Teach for The Needs (TFTN) Malaysia pada sekitar tahun 2017. Pada tahun 2018, Sekolah Alternatif ini mula dibangunkan di Semporna di rumah kolektif Borneo Komrad Semporna dengan masa operasi isnin hingga jumaat. Sekolah Alternatif ini mempunyai objektif yang besar dalam dunia pendidikan iaitu dengan tujuan utama meminimalkan golongan buta huruf khususnya bagi kanak-kanak *stateless*. Sekolah Alternatif ini bukan hanya memfokuskan kepada akademik sahaja tetapi turut memberikan pendedahan mengenai projek-projek kesenian dan juga kemahiran. Kini, terdapat empat buah Sekolah Alternatif yang ditubuhkan di Sabah iaitu Sekolah Alternatif Rumah Pangi, Sekolah Alternatif Semporna, Sekolah Alternatif Tawau dan Sekolah Alternatif Teluk Layang.

Sekolah Alternatif Semporna merupakan salah satu Sekolah Alternatif yang memberikan sumbangan besar bagi kanak-kanak *stateless* di Semporna. Sekolah ini mula beroperasi pada tahun 2017 di Kampung Bangau-Bangau Semporna, Sabah (Mohd Azwan, 2019). Sekolah ini merupakan sebuah rumah kolektif Borneo Komrad yang merupakan perkampungan atas air. Rumah yang dijadikan sekolah alternatif ini juga adalah disewa oleh Borneo Komrad. Berdasarkan pemerhatian di Sekolah Alternatif Semporna dan Sekolah Alternatif Tawau pada 28 dan 29 oktober dapat dilihat bahawa sekolah ini

banyak kekurangan dari aspek kemudahan. Namun, kanak-kanak ini dilihat gembira dan selesa belajar di sekolah ini.

Sekolah Alternatif ini mendapatkan sumbangan daripada orang awam melalui kempen-kempen yang dilakukan melalui media sosial. Kempen-kempen yang dijalankan turut mendapat perhatian daripada orang awam untuk membantu menampung perbelanjaan sekolah tersebut. Anggaran bajet dalam setahun bagi empat buah sekolah alternatif adalah RM200,100 dalam tempoh setahun. Menurut Mukmin, sekolah alternatif di Semporna ini juga mendapat kerjasama dengan TFTN. Kedua-dua pihak bersama untuk memberikan hak pendidikan kepada kanak-kanak tanpa dokumen. Pihak mereka menyatakan bahawa kanak-kanak tidak sepatutnya ditindas dan didiskriminasi dalam pendidikan. Pendidikan merupakan hak semua bangsa, hak semua masyarakat dan hak semua manusia.

Borneo Komrad merupakan satu gerakan anak muda dan mahasiswa yang banyak membantu kanak-kanak *stateless* dalam pendidikan. Organisasi atau gerakan ini bukan hanya membantu kanak-kanak tersebut, namun turut memberikan kesedaran kepada masyarakat awam. Masyarakat pada hari ini masih lagi tidak mengambil peduli mengenai nasib kanak-kanak *stateless* ini. Borneo Komrad tetap dengan matlamat mereka bahawa pendidikan adalah hak asasi semua manusia tanpa mengira status, bangsa, darjat atau siapa pun individu tersebut. Pendidikan itu alat perubahan bangsa yang mampu membawa kepada perubahan tamadun.

1Moment 4Them

1Moment 4them merupakan salah satu organisasi iaitu merupakan satu badan keusahawanan yang telah diasaskan oleh Fatiha Shuib pada tahun 2015. Organisasi ini didaftarkan dibawah SSM dengan nama rasmi 1Moment 4Them Solutions. 1Moment 4Them pada awalnya hanya bertujuan untuk mengumpul dana bagi membantu pelarian Syria yang tinggal di Jordan. Organisasi ini berkerjasama dengan artis dan pengiat seni dalam mengadakan konsert-konsert amal bagi mengutip dana bagi tujuan kemanusiaan. Mereka giat berusaha untuk memperjuangkan matlamat asas organisasi yang membawa moto "We rise by lifting others".

Namun demikian, organisasi ini telah mengubah landskap dan memfokuskan kepada isu *stateless* yang berada di Sabah. Organisasi ini telah menubuhkan projek iaitu pengusahaan komuniti homestay di Pulau Omadal, Semporna. Mereka lebih memfokuskan kepada kerja-kerja kemasyarakatan khususnya dalam aspek pendidikan dan kesihatan yang merupakan hak asasi utama. Pelbagai langkah dan program yang telah dijalankan oleh organisasi ini dalam membantu *stateless* people iaitu komuniti Bajau laut. Organisasi ini bekerjasama dengan Teach for The Needs (TFTN) dalam membantu kanak-kanak *stateless* mendapatkan pendidikan asas. Kedua-dua organisasi ini turun sendiri ke perkampungan dan kawasan penempatan komuniti *stateless* ini. Menurut 1Moment 4Them, komuniti ini memiliki kehidupan yang gembira meskipun dilihat mundur dan ketinggalan dalam arus pembangunan dan pemodenan.

Hasil temu bual dengan Khairul Jamain (2019) mendapati bahawa beliau merupakan individu yang banyak membantu kanak-kanak *stateless* iaitu Bajau Laut ini. Khairul Jamain merupakan seorang kembara jalanan yang telah banyak mengelilingi dunia tetapi akhirnya memilih Semporna sebagai misi kemanusiaan. Khairul pada awalnya bermula dengan MyCorps menjalankan misi kemanusiaan di luar negara. Namun demikian, beliau akhirnya bersama dengan 1Moment 4Them dan TFTN menjalankan projek sosial yang bertujuan untuk membantu *stateless* people di Semporna. Keputusan yang diambil oleh beliau telah banyak mengubah kanak-kanak Bajau Laut yang buta huruf di Semporna.

Pada Mac 2019, Khairul Jamain mula mendekati komuniti Bajau Laut di kawasan perkampungan di perairan Semporna. Khairul mengajar kanak-kanak Bajau Laut itu melukis, menyanyi, menulis dan mengira. Pada awalnya, kanak-kanak tersebut dilihat takut untuk memegang pensil dan kertas kerana tidak tahu akan kegunaannya. Menurut Khairul juga, beliau mengeluarkan kos sekitar RM400 sebulan bagi pengangkutan dan juga peralatan sekolah. Organisasi dan individu memainkan peranan dalam membantu komuniti Bajau Laut yang *stateless* ini. Usaha yang kelihatan kecil namun sebenarnya memberikan impak yang besar pada komuniti ini khususnya bagi kanak-kanak Bajau Laut. Kerja sosial bukanlah hanya mengejar kewangan tetapi bertujuan untuk mengubah, membentuk dan membantu masyarakat yang lebih memerlukan.

Gereja Anglikan St Matthew Semporna

Gereja Anglikan St Matthew merupakan salah satu gereja yang berada di Semporna yang turut membantu masyarakat Bajau Laut dalam memperoleh pendidikan asas. Gereja ini memainkan peranan dalam memberikan bantuan kepada komuniti Bajau Laut di Semporna. Majoriti Komuniti Bajau Laut adalah mereka yang tidak mempunyai kepercayaan pada agama. Namun demikian, terdapat juga segelintir daripada komuniti ini yang mula menganuti agama Kristian khususnya Kristian Anglikan. Menurut Vanessa Sedenio yang merupakan staff gereja tersebut menyatakan bahawa sejak awal tahun 2017 lagi komuniti Bajau Laut yang menganuti agama Kristian ini mula datang ke Gereja St Mathew pada setiap hari ahad untuk beribadah.

Gereja Anglikan St Matthew telah mengambil keputusan untuk membuat satu kebaktian (ibadah) khusus kepada komuniti ini pada setiap hari sabtu bermula tahun 2019. Kebaktian khusus untuk komuniti Bajau Laut ini turut memberi peluang kepada mereka untuk melibatkan diri dalam gereja. Namun demikian, terdapat juga kebaktian gabungan yang akan menggabungkan komuniti ini dengan komuniti lain di gereja. Melalui pergaulan dengan komuniti lain, komuniti Bajau Laut ini boleh menyesuaikan diri dengan masyarakat lain. Majoriti mereka yang menganut agama Kristian ini menetap di sekitar pulau, Kampung Halo dan juga segelintir di Kampung Bangau-Bangau.

Namun demikian, masalah yang timbul ialah apabila majoriti daripada komuniti Bajau Laut tersebut adalah buta huruf. Perkara ini yang memberikan kesedaran kepada pihak gereja untuk membantu komuniti Bajau Laut ini mendapat pendidikan asas khususnya kepada kanak-kanak. Langkah yang diambil oleh pihak gereja ialah mengadakan “sekolah minggu” kepada kanak-kanak Bajau Laut tersebut. Sekolah minggu tersebut ialah dimana kanak-kanak tersebut diajar perkara yang asas seperti mengenal huruf, menulis, melukis dan mengira. Guru atau tenaga pengajar yang terlibat dengan sekolah minggu ini ialah staff gereja dan sukarelawan yang terdiri daripada kesatuan muda mudi dan belia Gereja St Matthew di Semporna. Mengikut temu bual bersama Vanessa Sedenio (2019), terdapat 40 kanak-kanak Bajau Laut yang terlibat dengan sekolah minggu tersebut. Sekolah minggu ini bukan hanya disediakan kepada komuniti Bajau Laut sahaja tetapi juga komuniti yang lain.

PENUTUP

Kesimpulannya, pendidikan merupakan alat perubahan bangsa dan tiada satu bangsa yang maju tanpa pendidikan. Ketiadaan akses dalam pendidikan akan menyebabkan sesuatu bangsa itu akan terus mundur dan ketinggalan dalam arus pembangunan dan pemodenan. Hak pendidikan adalah hak semua, tiada satu insan pun yang terkecuali dan penindasan dalam pendidikan adalah salah. Semua kanak-kanak perlu ke sekolah, mereka tidak sepatutnya di diskriminasi dan ditindas dalam mendapatkan hak asasi mereka. Sebarang diskriminasi dalam pendidikan tidak sepatutnya berlaku di era globalisasi ini. Oleh itu, isu pendidikan bagi komuniti Bajau Laut yang *stateless* ini perlu dilihat dalam aspek kemanusiaan. Meskipun dalam aspek perundangan, hal ini sukar untuk diselesaikan dengan kadar yang segera, namun usaha semua pihak adalah penting, khususnya badan bukan kerajaan dalam membangunkan pendidikan kanak-kanak *stateless* ini. Antara NGO yang aktif membantu memberikan pendidikan kepada kanak-kanak ini termasuklah Borneo Komrad, *IMomentforthem* dan NGO agama seperti gereja Anglikan St. Matthews di Semporna.

RUJUKAN

- Arce, W. F. (1963). Social organization of the Muslim people of Sulu. *Philippines Studies*, 2(2), 244.
- Andaya, L. Y. (2008). The Orang Laut and the Malayu', *Leaves of the Same Tree: Trade and Ethnicity in the Straits of Melaka*. <https://doi.org/10.21313/hawaii/9780824831899.003.0007>.
- Badariah, S., Ong, P. L., Sivapalan, S., Marsitah, M. R., Nor Adlyizan, T., & Ong, P.H. (2013). Kepelbagaian sistem persekolahan di Malaysia: Tinjauan awal pengalaman komuniti Pulau Mabul di Sabah, Malaysia. Prosiding abstrak Simposium Kebudayaan Indonesia-Malaysia XIII, hlm. 224. Anjuran kerjasama Universitas Padjadjaran dengan Universiti Kebangsaan Malaysia. Bandung, 12–14 November.

Stateless Issue in Semporna, Sabah: Impact on the Stateless Children's Education (Sea Gypsies)

- Berita Harian. (2015). Status kerakyatan kebanyakan Pala'u masih samar. Diperoleh dari <https://www.bharian.com.my/node/47649>.
- Berita Harian. (2019). Kanak-kanak tanpa dokumen berhak mendapat pendidikan. Diperolehi daripada <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2019/10/613778/kanak-kanak-tanpa-dokumen-berhak-dapat-pendidikan>.
- Chen, L., Nahmias, P., & Steinmueller, S. (2019). UNHCR statistical reporting on statelessness. *UNHCR Statistics Technical Series, 1*, 1-13.
- Gusni, S. (2010). *Sama Bajau dalam kanca urbanisasi: Pengalaman di Teluk Bone, Sulawesi Selatan*. Kota Samarahan, Sarawak: Universiti Malaysia Sarawak.
- Gusni Saat. (2010). *Sama Bajau dalam kanca urbanisasi: Pengalaman di Teluk Bone, Sulawesi Selatan*. Kota Samarahan, Sarawak: Universiti Malaysia Sarawak
- Gusni, S., & Kassim, M. (2016). Issues in Diaspora of Sama Dilaut and its consequences. *International Conference on Bajau-Sama Diaspora & Maritime South East Asian Culture*, Semporna, Sabah.
- Hafijah, S., & Azmi, A. (2017). Kedudukan dan keberadaan masyarakat Orang Asli Bajau Laut dalam sejarah pendudukan Jepun di Sabah, 1942-45: Satu tinjauan awal. *Persidangan Nasional Sejarah Dan Sejarawan Malaysia 2017*. Memperkasa Sejarah Nasional dalam Melestarikan Pembangunan Negara. Universiti Sains Malaysia, pp. 137-148.
- Ismail, A. (2008). Penglibatan dan sumbangan kanak-kanak warga Filipina dalam ekonomi perikanan di Sabah: Satu pengadlan moral, *Sosiohumanika, 1* (2), 365-390
- Ismail, A. (2011). Komuniti orang tanpa Negara (Stateless People) di Sabah: Kajian kes komuniti Bajau Laut di Pulau Mabul, Semporna. *Malaysia dari Segi Sejarah, 39*, 69-81
- Jabatan Kebajikan Masyarakat. (2019). Konvensyen mengenai hak kanak-kanak. Diperoleh dari <https://www.jkm.gov.my/jkm/index.php?r=portal/left&id=VGZjZ3NqOHhhV0dSS31FU0w3YTB5UT09>.
- Jabatan Perangkaan Malaysia. (2019). *Statistik populasi Malaysia 2019*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan.
- Khairul Jamain. (2019, 20 Oktober). *IMoment4them*. [Temu bual].
- Liu, O. P., Sivalan, S., Ong, P. H., Marsitah, M. R., Ong, P.T. (2015). *Stateless di Sabah: Antara Authority-Defined atau Everyday-Defined*. Bangi: Institut Kajian Etnik (KITA).
- Mohd Azwan, I. (2019, 29 Oktober). *Sekolah Alternatif Tawau, Sabah*. [Temu bual].
- Mukmin Nantang. (2019, 29 April). Misi *Jelajah Kempen Anak Tanpa Negara, Bicara Kemanusiaan: Pendidikan Anak Tanpa Negara*. [Temubual].
- Rodziana, M. R. (2017). Addressing statelessness in Malaysia: New hope and remaining challenges. *Statelessness Working Paper, 09*, 4-10.
- Sopher, D. E. (1977). *The Sea Nomads*. New York: Syracuse University.
- Sperfeldt, C. (2021). Legal identity and statelessness in Southeast Asia. East-West Center. Diperole dari <http://www.jstor.org/stable/resrep28879>.
- UNHCR. (1961). Convention on the reduction of *stateless*. Diperoleh dari https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf.
- United Nation Human Rights. (2001). Commission on human rights. Diperoleh dari <https://www.un.org/press/en/2001/hrcn986.doc.htm>.
- Vanessa, S. (2019, 27 Oktober). *Gereja Anglikan St Mathew Semporna, Sabah*. [Temu bual].
- Wallace, B. J. (1965). *Village life in insular Southeast Asia*. Boston: Methodist University & Little Brown Company.
- Wan Roslili, A. M. (2020). Pendidikan: Tiada yang wajar ditinggalkan. Diperoleh dari <http://www.ikim.gov.my/new-wp/index.php/2020/01/13/pendidikan-tiada-yang-wajar-ditinggalkan/>.
- Yap, B. L. (1977). Orang Bajau Pulau Omdal, Sabah: Satu kajian tentang sistem budaya, *Tesis Sarjana*, Jabatan Pengajian Melayu, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya.